

TÜRKİYE FELSEFE KURUMU
SEMİNERLER DİZİSİ: 13

BARIŞIN FELSEFESİ
200. Ölüm Yılında
KANT

Yayına Hazırlayan: İoanna Kuçuradi

Ankara 2006

Baskı hazırlık: Nermin Yavlal-Gedik
Baskı: METEKSAN Anonim Şirketi, Ankara

ISBN 975-7748-39-0
Birinci Baskı: 2006

Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
Adres: Ahmet Rasim sok. 8/2, Çankaya, 06550 Ankara
Tel: 0312-440 74 08
Fax: 0312-441 02 97
E-mail: tfk@kilim.com.tr

Bu baskının yayın hakkı Türkiye Felsefe Kurumununundur. İzin almadan kitabın tümü ya da bir bölümü yeniden basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopisi yapılamaz ya da başka bir şekilde kullanılamaz.

Ebedî Barışın Olabilirliğine Kant'ın İnancı

NEBİL REYHANİ

Bu sempozyumun üst başlığını oluşturan “Barışın Felsefesi” ifadesi, filozofu ölümünün ikiyüzüncü ölüm yılında anma amacı güden bu toplantı için çok iyi düşünülmüş bir başlık: Dünya barışı üzerine kafa yormuş, böyle bir barışın genel koşullarını konu edinmiş olan Immanuel Kant, bu yönüyle, ikiyüz yıl öncesinden çok günümüze ait bir filozof olarak görünüyor. Kant'ın ölümünden bu yana geçen bu ikiyüz yıl içinde insanlık gerçi bir dünya barışı göremedi, ama belki Kant'ın hiç hayal edemediği bir şeyi, dünya savalarını gördü. Sempozyumun başlığı hem Kant'ın günümüz için aktüalitesini, hem de artık hemen her politik söylemin bir parçası haline gelmiş olan ‘dünya barışı’nın günümüz felsefesi için önemini hatırlatıyor.

Yine de akılda tutulması gereken birşey var: Kant'ın filozof olarak asıl büyüklüğü barışla ilgili görüşlerinin yer aldığı yazılarından kaynaklanmıyor. Hatta bunun tam tersi söz-konusu: Kant'ın doğrudan dünya barışını konu edindiği “Ebedî Barış Üzerine” adlı yazısının bugün sahip olduğu önem, belki de yazının içeriğinden çok, bu yazının Kant çapında bir filozofun kaleminden çıkmış olmasında yatar. Bugünden bakan bizleri şaşırtacak kadar çok keskin görüşlerin ortaya konduğu içeriğin dahiyane olduğundan tabii ki kuşku duymuyorum. Ama bu yazının bugün için bile bir yolgös-

terici fonksiyonu varsa, bunu büyük ölçüde Kant'ın tüm düşünce tarihi içindeki devasa otoritesine borçlu: Kısa süreli barışları sürekli savaşların takip etmesini insanların henüz yazı kışım izlemesi kadar doğal karşıladığı bir dönemde kalıcı barışı bir insanlık ideali olarak ortaya atan kişi, insanlık sevgisiyle dolu bir hayalperest değil, felsefenin her alanında köklü dönüşümler yaratmış olan büyük filozof Immanuel Kant'tır. İnsanın ne olduğu konusunda iyimser fikirlere sahip olduğunu da hiç iddia edemeyeceğimiz bu büyük filozofun ebedî barışın olabİLİRLİĞİNE inanıyor olması, biz epigonlar için en az sözkonusu yazıdaki argümanlar kadar ikna gücüne sahip olsa gerek. Biraz çarpıtmayı göze alarak, bunu şöyle ifade etmeme izin verin: Ebedî barışın olabİLİRLİĞİNE inanmamak istiyoruz. Kant'a inanıyoruz.

Bu son cümleye yine Kant'ın aydınlanma düsturunu gerekçe göstererek karşı çıkacak kimse olursa, onu kendimle sınırlayabilirim: Ben barışın olabİLİRLİĞİNE inanmak istiyorum. Bu nedenle de Kant'a inanmak istiyorum. Ama Kant, kendisi, buna hangi gerekçelerle, ne kadar inanıyor?

Kant'ın ebedî barışa inancını sorgulamak istediğimizde, hemen başta, gözardı edemeyeceğimiz bir olguyla karşılaşırız. Kant için, ebedî barışın insanlığın en yüksek ideali olduğu söylenebilecek olmasına rağmen, onun tamamen bu konuya ayırdığı yazısı baştan sona ironiyle doludur. İroni yazıya seçtiği başlıkla başlar: "Ebedî barış ebedî istirahatgâh anlamında bizim mezarımız olmasın?" Kant'ın zamanının devlet adamları, hukukçuları, din adamlarıyla nasıl eğlendiğini görmek oldukça keyiflidir. Ama daha yazıya koyduğu önotta, şu Hollandalı hancıdan söz ederken, yalnızca onlarla eğlenmediği duygusuna kapılmamak güç. Konuyla ilgili söylenenleri göreceleştiriyor görünen bu alaycı tavrı açıklayabilmemiz gerekir.

Kant ebedî barışın olabilirliğine hangi gerekçelerle inandığını, sözünü ettiğim yazısında, “Birinci Ek” bölümünde, “Ebedî Barışın Güvencesi” başlığı altında dilegetirir. Kant’ın buradaki görüşleri büyük ölçüde onun bu yazıdan onbir yıl önce yayımlanmış olan başka bir yazısında ortaya koyduğu görüşlere dayanır. Bu yazı “Dünya Yurttaşlığı Açısından Genel bir Dünya Tarihi Üzerine Düşünceler” başlıklı kısa yazısıdır. Buna göre ebedî barışın da, bunu sağlayacak olan bir dünya yurttaşlığı düzeninin de güvencesi, insanların üst bir amaç gözetmez görünen ve büyük ölçüde birbirlerine karışıklık içinde duran eylemlerinin arkasında doğanın koymuş olduğunu düşündüğü bir plandır. Kant’ın, ebedî barışın imkânını insanın ahlâklılığına değil, insanın istencinin neredeyse tamamen dışında doğanın kendisine dayandırdığını başka yazılarında da görürüz. Yalnız bu yazılardan birinde Kant bu temellendirmeye bir ikincisini ekler. 1793’te, yani “Ebedî Barış Üzerine” adlı yazıdan iki yıl önce yayımlanan bu yazının bir hayli uzun başlığı şöyle: “Bu Teoride Doğru Olabilir, Ama Pratikte Bir İşe Yaramaz’ Genel Yargısı Üzerine”. Kant’a yönelttiğimiz soruya burada ikili bir yanıt bulabildiğimiz için, bu yazıdaki ilgili bölümlere daha yakından bakmamız gerekir.

Bu yazı teori ile pratik arasındaki üç türlü ilişkiye uygun olarak üç bölümden oluşur: Teori ile pratiğin genel olarak etikteki ilişkisi, ulusal hukuktaki ilişkisi ve uluslararası hukuktaki ilişkisi. Bu üç bölüm aynı zamanda Kant’ın üç düşünürüne verdiği üç farklı yanıtıdır: Sırasıyla Christian Garve’ye, Thomas Hobbes’a ve Moses Mendelssohn’a. Bizi burada daha yakından ilgilendiren Kant’ın teori ile pratiğin uluslararası hukuktaki ilişkisine ilişkin olarak Mendelssohn’a verdiği yanıtıdır.

Mendelssohn’un burada Kant’ın eleştirisine muhatap olan düşüncesi, onun Aydınlanmanın en temel kabullerinden biri-

ne, insanlığın tarih içinde sürekli ilerlediği fikrine karşı olan kuşkucu yaklaşımıdır. Mendelssohn'a göre insanlığın tarih içinde sürekli ileriye doğru adımlar atarak kendini mükemmelleştirdiği düşüncesi kuruntudan başka birşey değildir. O, tarihte gözlemediğimiz, insanlığın küçük salınımlarından başka birşey değildir ve insan türü nerede bir iki adım ileri doğru yol almış ise, orada eski konumuna iki kat hızla geri döndüğünü görürüz. Sonuç olarak Mendelssohn için insanlık önceden kesin olarak çizilmiş sınırlar içinde salınıp durur ve toptan bakıldığında bütün zamanlar ve çağlar için aynı ahlâklılık düzeyine, aynı ölçüde erdem ve erdemsizliğe, mutluluk ve sefalete sahiptir.¹

Kant Mendelssohn'un bu düşüncelerini aktardıktan sonra, şu cümleyle devam eder: "Ben farklı düşünüyorum". Bunun arkasından söyledikleri onun neden farklı düşündüğünü doğrudan açıklamaz, ama bu bölümün ilk paragrafıyla birlikte ele alındığında, arkasında şu düşüncenin yattığını gösterir: İnsanlığın ahlâkî bakımdan şöyle ya da böyle sürekliliği olan bir ilerleme gösterdiğine *i n a n m a d a n* insan türünü *s e v m e k* mümkün değildir. Aksi taktirde ondan nefret etmek, Kant'a göre kaçınılmaz. Gerçi mutlaka onun kötülüğünü istemek anlamına gelmez bu, ama en azından bizden uzak olmasını istemektir.² Kant'ın Mendelssohn'dan farklı düşünmesi sonuç olarak şu gerekçeye dayanır: Tür olarak insanı sevebilmek için onun, bugün bize ahlâkî olarak pek düşük bir düzeyde görünse bile, gelecekte daha iyi olacağına, gitgide mükemmelle yaklaşacağına *i n a n m a m ı z* gerekir.

¹ Immanuel Kant, *Werke in zehn Bänden*, Hrsg. von Wilhelm Weischedel, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, Darmstadt 1983, Bd. 9, s. 166.

² *A.g.e.*, s. 165.

Bunun gerçek anlamda bir temellendirme olmadığını yine Kant'a dayanarak söyleyebiliriz. Gerçek anlamda bir temellendirme değildir, çünkü –Kant'ın söylediği gibi– sevgi buyurulamaz. Tür olarak insanı sevmek buyurulamayacağına göre, insanlığın ilerleme içinde olduğuna inanmanın da bir zorunluluğu olmaz. Ama burada sözkonusu olan da, zaten herhangi bir akılıyürütme değil, varoluşsal bir tercihtir. Bu tercihe, bu nedenle, Karl Jaspers'e uygun olarak “insana inanç” adını vermek mümkündür.

“O halde şunu varsaymama müsaade edilebilir” der Kant:

İnsan türü kültürel olarak sürekli bir ilerleme içinde olduğu için, varlığının ahlâksal amacı bakımından da daha iyiye doğru ilerleme içindedir ve bu ilerleme kesintiler gösterse bile, hiç durmayacaktır³.

Bu varsayım, demek ki, empirik – tarihsel verilere değil, varoluşsal bir tercihe dayanır. Bunu, Kant'ın hemen arkadan gelen şu cümlesi oldukça net gösteriyor: “Bu varsayımı kanıtlama zorunluluğum yok, kanıt göstermek muhalifin yükümlülüğü”⁴.

Burada Kant'tan daha Kantçı olmayı deneyebiliriz: Ortada empirik olarak doğrulanması ya da yanlışlanması mümkün olmayan bir varsayım var. Gerçekten de bu varsayımın hem lehinde, hem de aleyhinde sayısız kanıt ileri sürülebilir ve bu kanıtlardan her biri aynı şekilde çürütülebilir gibi görünüyor. Durum, bir bakıma, istemenin özgürlüğünün empirik olarak kanıtlanması ya da çürütülmesindeki zorluklarla örtüşüyor. Nasıl ki Kant orada özgürlüğün empirik olarak ele alınmayacağını gösterip, onu *a priori* nedenlere bağladıysa, burada da insanlığın ilerlemesi fikrini benzer bir biçimde *a priori*

³ A.g.e. s. 167.

⁴ A.g.y.

gerekçelere dayandırır. Bu *a priori* gerekçe her insanın “doğuştan” ödevidir: İnsan türünün birbirini izleyen kuşaklardaki her tek birey için bir sonraki kuşak üzerine hep bu yeni kuşak daha iyiye doğru gelişecek şekilde etkide bulunmayı denemek ve bununla bu ödevin miras olarak yeni kuşaklara devredilmesini sağlamak, Kant'a göre, böyle bir doğuştan ödevdir. Buna karşılık, tarih tüm çabalarımın boşa olduğu kuşkusunu ne kadar haklı çıkarır görünürse görünsün, çabalarımın başarıya ulaşması ihtimalinin çok düşük olması, ödevim olan şeyden vazgeçmeme gerekçe olamaz. Aynı şekilde, insan türünün daha iyiye gittiği ne kadar kuşkulu görünürse görünsün, bu, Kant'a göre, pratik bakımdan zorunlu olan bu varsayımdan vazgeçmeyi haklı göstermez⁵.

Kant'ın buradaki tutumu ‘iyimserlik’ olarak açıklanamaz, çünkü iyimserlik ile kötümserlik arasındaki fark, ilke olarak, keyfidir. Oysa Kant'ın insanlığın ilerlemesini mümkün görüp onun için çabalaması, gördüğümüz gibi, keyfi değildir. Aynı nedenle, iyimserlik herhangi bir dış nedenden ötürü yerini kötümserliğe bırakabilir. Oysa buradaki tutum, deyim yerindeyse, körü körünedir, gayret için başarı güvencesi beklemez. Bu tutumun herhangi bir akıl yürütmeye değil, varoluşsal bir tercihe dayandığını söyledik; bunun nedeni, insanın tür olarak ilerlemesinin mümkün olduğu ne kadar kuşku götürse dahi, bunun imkânına inanmak ya da inanmamak durumunda olanın yine insan türünün bir temsilcisi olmasıdır. Uzayın üçra köşelerinden gelip uygarlığımızı gözlemleyen, en az bizim kadar zeki bir takım canlıların aynı olanağa inanıp inanmamaları, tabii ki, bizim yunusların gerçekten çok zeki olup olmadıklarına inanmamızdan farksızdır. Bizim bu hayvan türüyle ilgili düşündüklerimiz bizim için ne kadar az varoluşsal bir boyut taşıyorsa, bu uzaylıların hakkımızda düşündükleri de, onlar için o kadar az varoluşsal

⁵ A.g.y.

olacaktır. Ama biz türümüzün kaderiyle ilgili böyle bir yargıda bulunurken kendimizi bu uzaylıların yerine koyamayız. Çünkü insan türünün geleceği de, insandan neyin olup neyin olamayacağı da, şöyle ya da böyle, tek tek herbirimize bağlıdır. Dolayısıyla tür olarak insanın daha iyiye doğru gelişme göstereceğine inanmak, son kertede, bunu bizim kişi olarak isteyip istememizle özdeş olur.

Kant'ın ebedî barışın olabilirliğine inancı, ilk olarak, demek ki, "insana inanç" adını verebileceğimiz bir inanca dayanıyor. İkinci olarak ise, bu inanç salt empirik olarak ele alınabilecek bir görüşe dayanır: Buna göre bizim amaçladığımız ilerlemenin, nihayet dünya barışının gerçekleşmesi, bizim bu amaç için neler yaptığımızdan, hangi yöntemleri kullandığımızdan çok, insanın doğasının, bizi kendiliğimizden girmeyeceğimiz bir yola koymak için, içimizde ve bizimle neler yapacağına bağlıdır.⁶ Bu, daha önce sözünü ettiğimiz doğa plânıdır. Doğa, Kant'a göre, insanın yapısını öyle bir plâna göre çizmiş görünüyor ki, tam da insanın egoizmi, tür olarak insanın ilerlemesinin hareket ettiricisi oluyor. Bunun bir örneği siyasal özgürlükler ile pazar arasındaki ilişkidir. Kant bu özgürlüklerin ulusal pazarı güçsüzleştirmeden, dolayısıyla da ülkenin kendisini diğer ülkeler karşısında zayıflatmadan geri alınmasının mümkün olmadığını söyler.⁷ Buna dayanarak demokrasi ve insan haklarının Avrupa'da ortaya çıkışının pazarın buradaki gelişiminin bir yan ürünü olduğunu da söyleyebiliriz. Ama bu durumda, örneğin bugün Çin'deki ekonomik gelişmenin neden şimdiye kadar aynı sonuçları doğurmadığını açıklayabilmemiz gerekir. Sonuç olarak bu tartışma empirik verilere dayanır ve bu nedenle bugün değişik insan bilimlerinin alanına girer.

⁶ *A.g.e.*, s. 169.

⁷ *A.g.e.*, s. 46.

Kant'ın özgürlükler ile pazar arasında kurduğu ilişki bugünden bakınca geçerliliğini korur gibi görünüyor. Ama aynı şeyi tam da ebedî barışın asıl güvencesi olarak gördüğü bir başka ilişki için iddia etmek pek kolay değil. Kant sürekli silahlanmaların ve savaşların ülkelere gittikçe daha katlanılmaz ekonomik yükler getireceğini, bu nedenle, bu yükü asıl omuzlayan halkların savaşı istemeyeceklerini ve er ya da geç bu iradelerini dayatacaklarını düşünüyordu. Kitlelerin ne kadar kolay manipüle edilebildiklerini, en kör fanatizme nasıl kolay saplandıklarını henüz deneyimlememiş olan bu çağda, Kant da insanın doğasıyla ilgili bu denli kötü bir ihtimali hiç gözönüne almamış görünüyor. Oysa, örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki son Başkanlık seçimlerinde, kazanan tarafın bunu tam da, uluslararası hukukun yerle bir edilmesi pahasına, haksız gerekçelerle yürütüldüğünü artık herkesin görebildiği bir savaşa borçlu olması, Kant'ın bu görüşünde ne kadar yanılmış olduğunu maalesef çok açık gösteriyor.

Bunun yanında, Kant'ın henüz empirik olarak çürütülmemiş, dolayısıyla bugün için hala doğru olarak kabul edebileceğimiz bir görüşü var. Siyaset bilminde “demokratik barış” adı verilen bu görüş, demokrasiyle yönetilen ülkelerin birbirlerine karşı savaşmayacaklarını iddia eder. Kant'tan günümüze gelen bu iddianın bugün bile geçerliliğini koruması siyaset biliminin bir muammasıdır. Çünkü ‘demokratik barış’ fenomeni demokrasiyle yönetilen ülkelerin barışçıl oldukları anlamına gelmiyor; bu ülkeler de en az diğerleri kadar sık ve diğerleri kadar haksız nedenlerle savaşlara giriyorlar –fark, sadece k e n d i a r a l a r ı n d a barışçıl olmalarında. Bu fenomenden iki farklı sonuç çıkarabiliriz: 1) Yeryüzündeki her ülke demokrasiyle yönetilse, ebedî barış tesis edilmiş olur. 2) Demokrasiler gerçek anlamda barışçıl olmadıkları için, yeryüzündeki her ülkenin demokrasiyle yönetilmesi gibi

s a m i m î bir arzuları da olmayacak, kimi çıkarları demokrasiyle yönetilmeyen ülkelerin varlığını şart koşacaktır.

Ebedî barışın olabilirliğine e m p i r i k olarak karar vermek, bugün, Kant'ın zamanında olduğundan da daha güç görünüyor. Bu da bize, Kant'ın ebedî barışın olabilirliğine ilişkin iki dayanağından ilkinde, burada Jaspers'e uyarak "insana inanç" adını verdiğimiz dayanağa daha çok vurgu yapmamız gerekliliğini ortaya koyuyor. Ne var ki, bu iki dayanağın birbirleriyle ilişkisi ilginç bir noktayı daha ortaya koyuyor: Kalıcı barışın g e r ç e k t e nasıl, ne kadar şanslı olduğuna bakmaksızın, salt "insana inanç"tan kaynaklanan eylemlerin kör kalacağı kuşkusuz. Diğer yandan doğanın gizli bir plânına büsbütün inanmanın ise, insanı herşeyi gören bir eylemsizliğe götüreceği açık. Kalıcı barışın hiçbir somut şansının görünmediği bir durumda, doğada gizli bir plân olduğunu ummak kör eyleyen biri için bir dayanak olabilir. Ama somut şansların var olduğu bir ortamda bunun koşullarını araştırmak, bilinçli eylemek isteyen kişi için kaçınılmazdır.